

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Коваленко Лариса Василівна

УДК 37.018.46:351.746.1:355.232(043.3)

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В СИСТЕМІ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Хмельницький – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Державна прикордонна служба України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Діденко Олександр Васильович**, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, науково-дослідний відділ, провідний науковий співробітник відділу.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, доцент **Базиль Людмила Олександрівна**, Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, учений секретар інституту;

кандидат педагогічних наук **Клясен Наталія Леонідівна**, Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти», сектор проектування моделей підготовки педагогічних кадрів, завідувач сектору.

Захист відбудеться «20» світня 2018 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.705.03 Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

Автореферат розісланий «16» березня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат педагогічних наук,
доцент

I. M. Кустовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Інтеграція України в європейський освітній простір і нові історичні, соціально-економічні, політичні умови, пов'язані з національним відродженням держави, обумовлюють високі вимоги до професійної компетентності вчителів української мови та літератури як реальних суб'єктів вітчизняної культури, конкурентоздатних фахівців, спроможних реалізовувати Концепцію Нової української школи.

На сучасному етапі розвитку суспільства в багатьох сферах життя відбуваються глобальні процеси, які впливають на національні кордони, створюючи взаємозалежний світ. У контексті сучасної мовної ситуації, яка склалася в Україні, особливого значення набувають стан, статус, подальший розвиток української мови як основної ознаки національної ідентичності. Значення рідної мови і літератури в житті, освіті, діяльності людей, зростає ще й тому, що мова – не лише основний засіб спілкування, збереження та передачі знань, але й засіб вираження особистості в професійній діяльності та суспільному житті. У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток професійної компетентності (далі – РПК) вчителів української мови та літератури (далі – УМЛ) у системі післядипломної педагогічної освіти (далі – ППО), їх здатності та готовності перебудовувати свою професійно-педагогічну діяльність відповідно до сучасних вимог. Це потребує модернізації освітньої діяльності закладів системи ППО, їх переорієнтації на компетентнісну модель навчання, оперативного оновлення змісту, пошуку оптимальних форм надання якісних освітніх послуг. На це вказують нормативно-правові документи, зокрема в Концепції Нової української школи (2016 р.) та в Законі України «Про вищу освіту» наголошується, що новий зміст освіти має бути заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві, а якість вищої освіти співвідноситися з професійною компетентністю фахівця. Відповідно до Плану заходів із впровадження Національної рамки кваліфікацій на 2016–2020 роки продовжується оновлення цілей і перегляд завдань РПК сучасних педагогів у системі ППО на засадах компетентнісного підходу.

На актуальність теми вказує й значна кількість наукових праць, присвячених дослідженню різних компонентів професійної педагогічної компетентності, зокрема Є. Варбана, О. Глузмана, Т. Добудько (психолого-педагогічна та методична компетентність), Л. Карпової, А. Радченко, С. Сисоевої, М. Степко, А. Трофименко, Н. Кузьміної, А. Маркової, Н. Яковлевої (психологічні компоненти готовності до професійної діяльності); Р. Гришкової (соціокультурна компетентність), Л. Хоружої (загальнокультурна компетентність, етична культура); І. Єрмакова (життєва компетентність).

Важливими з огляду на тему дослідження є праці вчених, у яких розглядаються різноманітні аспекти формування та розвитку професійних компетенцій вчителя УМЛ: Лін Грейс (сутність філологічної компетенції); С. Єрмоленко, С. Корнієнко (лінгвістична та лінгвоестетична); О. Колодич, М. Пентилюк, Л. Скуратівський, Д. Хаймс (зміст і структура мовленнєвої та комунікативної компетенцій), Л. Марецька (соціокультурна); О. Семенов

(культурознавча та етнолінгвоестетична); О. Кучерява (дискурсивна); А. Лановенко (інформаційно-комунікаційна компетентність) та ін.

Водночас, результати аналізу цих наукових праць з проблеми дослідження дозволяють зробити висновок про те, що проблема РПК вчителя УМЛ у системі ППО залишається поза увагою вчених і потребує вивчення, оскільки в сучасних умовах розвитку освіти спостерігаються суперечності між: новими завданнями, що постають перед учителями УМЛ в умовах освітніх реформ, та недостатньою готовністю до їх вирішення; теоретичною підготовкою вчителів у вищих закладах освіти та низьким рівнем готовності до здійснення практичної професійної діяльності; сучасними вимогами до рівня професійної компетентності вчителів УМЛ, потребами гуманітарної галузі та реальним станом їх професійної компетентності; традиційною усталеною практикою підвищення кваліфікації вчителів в системі ППО та потребою в професійно компетентних фахівцях, здатних проектувати та упроваджувати в сучасний освітній процес інноваційні технології і передові ідеї вітчизняної та зарубіжної науки. Вирішення цих суперечностей висуває необхідність обґрунтування педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів УМЛ у системі післядипломної педагогічної освіти.

Отже, актуальність зазначеної проблеми, її недостатня теоретична розробленість і практичне значення, а також наявні суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Розвиток професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилося відповідно до плану науково-педагогічної та навчально-методичної діяльності комунального вищого навчального закладу «Вінницька академія неперервної освіти» у межах науково-дослідної роботи «Науково-методичні засади супроводу розвитку особистості в системі післядипломної освіти області» (2011 р.). Роль здобувача у виконанні цієї роботи полягає у визначенні особливостей змісту, структури та обґрунтуванні педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителя УМЛ.

Тему дисертації затверджено вченою радою Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (протокол № 11 від 24.03.2016 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 26.04.2016 р.).

Мета дослідження – визначити, обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. З'ясувати стан розробленості проблеми у педагогічній теорії й освітній практиці, визначити сутність базових понять дослідження та особливості освітньої діяльності вчителів української мови та літератури в процесі підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти.

2. Визначити критерії, показники та охарактеризувати рівні розвиненості професійної компетентності вчителів української мови та літератури.

3. Обґрунтувати педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти.

4. Розробити структурно-функціональну модель розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури у процесі підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти.

5. Експериментально перевірити результативність педагогічних умов розвитку професійної компетентності учителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти та розробити методичні рекомендації викладачам і методистам щодо організації цього процесу.

Об'єкт дослідження – післядипломна педагогічна освіта вчителів української мови та літератури.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти.

Гіпотеза дослідження – розвиток професійної компетентності вчителів УМЛ буде результативним, якщо в процесі підвищення їх кваліфікації в системі ППО впровадити такі педагогічні умови: активізація і мотивація професійного вдосконалення вчителів шляхом моніторингу рівня їхньої професійної компетентності та впровадження індивідуальних освітніх траєкторій професійного розвитку; упровадження інноваційного змісту курсів підвищення кваліфікації на основі нових навчальних програм та спецкурсів; використання дистанційної форми навчання для розвитку професійної компетентності; створення акмеологічного компетентнісного та інформаційно-освітнього електронного середовищ шляхом інтеграції навчальних і позанавчальних заходів курсового та міжкурсів періодів підвищення кваліфікації.

Відповідно до поставлених завдань було використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – ретроспективний і порівняльний аналіз наукової літератури та нормативних документів, синтез, класифікація, узагальнення та систематизація даних з метою вивчення стану проблеми дослідження, з'ясування сутності та структури його базових понять, обґрунтування педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів УМЛ у системі ППО; *моделювання* – для розроблення структурно-функціональної моделі РПК вчителів УМЛ у системі ППО; *емпіричні* – анкетування – для визначення компонентів РПК; інтерв'ю, бесіда, тестування з метою виявлення реального рівня РПК вчителів УМЛ; педагогічне спостереження, вивчення та узагальнення наявного педагогічного досвіду, ранжування, рейтинг, метод експертної оцінки й узагальнення незалежних характеристик, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) – для визначення стану РПК вчителів УМЛ та перевірки ефективності обґрунтованих педагогічних умов; *математичні* – критерій Колмогорова-Смірнова для виявлення відмінностей у розподілі емпіричних рядів, порівняння вибірки, які мають альтернативні ознаки, а також оцінювання вірогідності кореляції між цими ознаками.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому що:

вперше обґрунтовано педагогічні умови (активізація і мотивація професійного вдосконалення вчителів шляхом моніторингу рівня їхньої професійної компетентності та впровадження індивідуальних освітніх траєкторій професійного розвитку; упровадження інноваційного змісту курсів підвищення кваліфікації на основі нових навчальних програм та спецкурсів; використання дистанційної форми навчання для розвитку професійної компетентності; створення акмеологічного компетентнісного та інформаційно-освітнього електронного середовищ шляхом інтеграції навчальних і позанавчальних заходів курсового та міжкурсного періодів підвищення кваліфікації) та розроблено структурно-функціональну модель розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в процесі підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти, компонентами якої є цільовий (цілі, завдання, вимоги суспільства); змістовий (зміст процесу РПК вчителів УМЛ); процесуальний (технології, методи, форми, засоби); діагностико-результативний (моніторинг процесу, аналіз результатів, висновки) блоки;

удосконалено сутність поняття «професійна компетентність учителя української мови та літератури» (багатовимірне особистісно-професійне утворення, яке містить знання української мови та літератури, уміння й навички з методики її викладання, професійно важливі психолого-педагогічні властивості, ціннісні орієнтації та національно-патріотичні переконання, здатність до застосування сучасних інноваційних, інформаційно-комунікаційних технологій навчання та виховання), його структуру і зміст (поєднання знаннєвого, мотиваційного, діяльнісного, ціннісного, аналітичного компонентів, що відображають наукові, особистісні, методичні, соціальні, та спеціальні компетенції); систему діагностики професійної компетентності вчителя української мови та літератури в закладах ППО, яка містить критерії розвиненості професійної компетентності вчителя української мови та літератури (гносеологічно-смісловий, особистісно-мотиваційний, діяльнісно-інтенціональний, культурологічно-аксіологічний і рефлексивно-оцінювальний), показники та характеристику рівнів РПК вчителя української мови та літератури (високого, достатнього, середнього і низького);

набула подальшого розвитку методика розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі ППО шляхом застосування інтерактивних, інформаційно-комунікаційних, дистанційних технологій, технічних, графічних засобів навчання, активних методів і форм навчання (форум, дебати, ділова гра, дискусія, тренінг, вирішення психолого-педагогічних проблемних завдань з практичним змістом, сторітеллінг, перевернуте та змішане навчання, конкурс педагогічної майстерності).

Практичне значення одержаних результатів полягає в достатній готовності до впровадження в заклади системи ППО методичних рекомендацій та моделі РПК вчителів УМЛ. Розроблено й упроваджено навчальну програму курсів «Інтерактивні освітні технології в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів», навчальний та навчально-тематичний плани динамічних

спецкурсів «Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури», «Компетентнісний підхід учителя до викладання української мови та літератури». Розроблено навчально-методичний посібник для викладачів та методистів системи ППО «Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти».

Створено та функціонує акмеологічне компетентнісне середовище та електронне інформаційно-освітнє середовище підвищення кваліфікації вчителів УМЛ в системі ППО.

Основні положення, теоретичні висновки, методичні рекомендації можуть знайти застосування в системі ППО для педагогічного супроводу РПК у процесі підвищення кваліфікації учителів УМЛ, для розроблення навчально-методичного забезпечення (навчальних програм, підручників, посібників).

Результати дослідження впроваджено в практику діяльності Запорізького інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 480 від 15.09.2017) та комунальних вищих навчальних закладів «Херсонська академія неперервної освіти» (довідка № 01-23/1030 від 25.09.2017) і «Вінницька академія неперервної освіти» (довідка № 01/21-779 від 13.11.2017); у діяльність відділів освіти Барської (довідка № 637/294 від 16.11.2017), Вінницької (довідка № 01-17/2019 від 20.11.2017), Літинської (довідка № 1250/02 від 20.11.2017) Калинівської (довідка № 01-15-1506 від 27.11.2017) районних державних адміністрацій, відділу освіти і спорту Козятинської міської ради (довідка № 1301 від 18.12.2017).

Особистий внесок здобувача. Усі подані в дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У статті [6], написаній в співавторстві з В. Карапетяном, особистим внеском здобувача є опис використання моделей професійної компетентності вчителя в практичній діяльності з метою підвищення якості навчального процесу. У тезах [13], опублікованих у співавторстві з Т. Тищенко та В. Карапетяном, особистим внеском здобувача є подання результатів порівняльного аналізу сучасних моделей професійної педагогічної компетентності, запропонованих зарубіжними вченими.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на наукових і науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Актуальные научные исследования в современном мире» (Переяслав-Хмельницький, 2016 р.), «*International Conference on Education & Educational Psychology*» (Rhodes, Greece, 2016), «Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ» (Вінниця, 2016 р.); *всеукраїнських* – «Проблема української ідентичності в сучасному освітньому процесі» (Вінниця, 2015 р.), «Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти» (Вінниця, 2016 р.), «Дискурс здоров'я в освіті: філософія, педагогіка, антропологія, психологія» (Вінниця, 2016 р.), «Проблема української ідентифікації в сучасному освітньому просторі» (Вінниця, 2016 р.).

Публікації. Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано у 17 наукових публікаціях, із них 3 – навчально-методичні посібники, 6 наукових статей – у фахових виданнях України в галузі

педагогіки, 1 стаття (у співавторстві) – в іноземному виданні, 7 публікацій – у матеріалах наукових конференцій (1 – у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 360 найменувань, та 16 додатків на 91 сторінці. Повний обсяг дисертації становить 326 сторінок. Обсяг основного тексту складає 168 сторінок і містить 7 рисунків на 6 сторінках та 33 таблиці на 37 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **першому розділі** – «Теоретичні основи розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури» – узагальнено інформацію щодо стану дослідження проблеми в педагогічній теорії; з'ясовано сутність, структуру, зміст професійної компетентності вчителя УМЛ, досліджено шляхи її розвитку в умовах ППО.

З'ясовано, що фундаментальні ідеї щодо підготовки, перепідготовки та РПК вчителів розроблено в працях Н. Бібік, Г. Єльнікової, М. Заброцького, В. Карамушки, О. Линьової, В. Семиченко, С. Сисоевої та ін. Сучасні підходи до організації підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів у системі ППО України обґрунтовано та узагальнено у працях Л. Ващенко, Л. Гаєвської, Н. Гринивецької, Л. Даниленко, І. Драч, В. Маслова, В. Паламарчук, Т. Пустова. Дослідження змісту професійної компетентності з позиції діяльнісного підходу здійснено Г. Атановим, Н. Кузьминою, А. Марковою, Н. Ничкало, О. Шияном, Л. Хомич та ін. За результатами аналізу наукових джерел, у яких розглядаються різні аспекти впровадження компетентнісного підходу в освітній процес, з'ясовано, що змістовий аспект поняття «педагогічна компетентність» містить когнітивну, операційну, аксіологічну складові. Такий погляд на сутність компетентності вчителя домінує у працях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників (D. Nymes, M. Kelly, O. Zaychenko, I. Klak, N. Klokar та ін.).

Окремі аспекти проблеми розвитку професійної компетентності вчителя УМЛ у системі ППО, які є цінними для вирішення проблеми дослідження, розглядалися у працях Ю. Картавої (розвиток професійної компетентності вчителя-філолога в системі неперервної освіти); В. Сидоренка (професійна компетентність вчителя УМЛ у контексті впровадження компетентнісно зорієнтованого підходу); О. Чубарук (підвищення кваліфікації вчителів УМЛ на засадах компетентнісного підходу) та ін. З урахуванням цих підходів професійну компетентність вчителя УМЛ визначено як *багатовимірне особистісно-професійне утворення, яке містить знання української мови та літератури, уміння й навички з методики її викладання, професійно важливі психолого-педагогічні властивості, ціннісні орієнтації та національно-патріотичні переконання, здатність до застосування сучасних інноваційних, інформаційно-комунікаційних технологій навчання та виховання.*

У структурі професійної компетентності вчителів УМЛ виокремлено *мотиваційний, знаннєвий, діяльнісний, ціннісний, аналітичний* компоненти, які

відображають відповідні наукові, методичні, соціальні, особистісні та спеціальні компетенції.

У результаті аналізу наукових досліджень та узагальнення педагогічного досвіду встановлено, що РПК вчителя УМЛ у системі ППО – це цілеспрямований освітній процес і результат удосконалення загальнопедагогічних, філологічних, лінгвістичних знань і методичних умінь, професійно важливих якостей, гуманістичних цінностей особистості та формування спрямованості на професійне вдосконалення. Узагальнення наявних у педагогічній теорії наукових підходів дало змогу перейти до виконання ключового наукового завдання дослідження.

У **другому розділі** – «Діагностика розвиненості професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти» – визначено критерії, показники та рівні розвиненості професійної компетентності вчителів УМЛ, подано та проаналізовано результати констатувального етапу експерименту. Розроблення критеріального апарату РПК вчителів УМЛ здійснено з урахуванням основних принципів: значущість, адекватність, об'єктивність, відкритість, зрозумілість, інтегрованість.

Результати аналізу наукових праць І. Зязюна, Н. Носовець, Н. Островецької, О. Пехоти, В. Семиченко та ін. покладено в основу визначення критеріїв розвитку професійної компетентності вчителя УМЛ: *гносеологічно-сислового, особистісно-мотиваційного, діяльнісно-інтенціонального, культурологічно-аксіологічного та рефлексивно-оцінювального*, що відповідають знаньовому, мотиваційному, діяльнісному, ціннісному та аналітичному компонентам професійної компетентності вчителя.

Гносеологічно-сисловий критерій розроблено для діагностики філологічних, науково-лінгвістичних, методичних, психолого-педагогічних знань, які становлять змістову основу РПК вчителя. *Особистісно-мотиваційний критерій* передбачає виявлення та оцінювання особистісної складової навчальної діяльності вчителя, його внутрішньої самомотивації, ціннісних установок, емоційного налаштування. *Діяльнісно-інтенціональний критерій* визначається показниками, які відображають рівень володіння вчителем способами професійної діяльності, уміння вирішувати педагогічні завдання, моделювання самоосвітньої діяльності. *Культурологічно-аксіологічний критерій* призначений для виявлення рівня культурологічного розвитку вчителя, інтеграції його загальної і професійно-педагогічної культури, трансформації певних соціально-значущих національно-культурних цінностей на рівень ціннісних пріоритетів особистості. *Рефлексивно-оцінювальний критерій* дозволяє здійснювати моніторинг здатності вчителя до оцінювальної, діагностичної, аналітично-корекційної діяльності.

З урахуванням особливостей професійної діяльності вчителів УМЛ та даних наукової літератури виокремлено чотири рівні розвиненості їх професійної компетентності в системі ППО: *високий, достатній, середній і низький*.

Результати констатувального етапу експерименту, проведеного з метою з'ясування стану розвиненості професійної компетентності вчителів УМЛ в системі ППО, свідчать, що лише 11,75 % і 27,39 % вчителів мають відповідно високий і достатній рівні цієї властивості. У 54,81 % вчителів професійна компетентність розвинена відповідно на середньому рівні, а на низькому рівні – 6,03 % опитаних. Такі результати обумовили необхідність обґрунтування педагогічних умов РПК вчителя УМЛ в системі ППО.

У **третьому розділі** – «Обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти» – визначено педагогічні умови та розроблено модель РПК вчителів УМЛ, описано етапи, зміст, методика формувального експерименту, подано його результати, сформульовано методичні рекомендації щодо РПК вчителів УМЛ в системі ППО.

З урахуванням результатів аналізу наукових праць В. Андрєєва, Т. Гуцан, Т. Каминіної, М. Ноулза, А. Литвина, Н. Яковлевої та ін. з'ясовано, що педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів УМЛ в системі ППО – це комплекс взаємопов'язаних обставин, факторів, заходів, які сприяють результативній практичній організації і реалізації процесу з опорою на наявні педагогічні компетенції, особистісні якості, життєвий досвід, цінності та нахили.

Педагогічні умови РПК вчителя передбачають мотивацію (спрямування вчителя на професійне вдосконалення); зміст (повнота, глибина, відповідність вимогам ринку праці, досягненням науки, освітнім потребам вчителя); організацію процесу (активні форми та інноваційні освітні технології); методично-технологічне забезпечення (сучасні навчально-методичні комплекси та технічні засоби); кадровий потенціал (високий рівень підготовки кадрів системи ППО).

У результаті аналізу науково-педагогічної літератури, зокрема методологічних засад та принципів педагогічного моделювання (О. Козирєва, О. Лодатко, С. Мельник, О. Шапран), положень компетентнісного підходу (О. Овчарук, О. Пометун, В. Теніщева), потенціалу гуманітарних дисциплін для розвитку особистості (А. Андрєєв, С. Ганаба, Я. Ключовський, І. Предборська), значення професійного розвитку вчителя (Ф. Ломов, В. Сухомлинський, В. Торський), а також з урахуванням експертної оцінки визначено такі *педагогічні умови РПК вчителя УМЛ в системі ППО*: 1) активізація і мотивація професійного вдосконалення вчителів шляхом моніторингу рівня їхньої професійної компетентності та впровадження індивідуальних освітніх траєкторій професійного розвитку; 2) упровадження інноваційного змісту курсів підвищення кваліфікації на основі нових навчальних програм та спецкурсів; 3) використання дистанційної форми навчання для розвитку професійної компетентності; 4) створення акмеологічного компетентнісного та інформаційно-освітнього електронного середовища шляхом інтеграції навчальних і позанавчальних заходів курсового та міжкурсного періодів підвищення кваліфікації.

Перша педагогічна умова була реалізована шляхом надання кваліфікованої психолого-педагогічної та методичної допомоги вчителям УМЛ щодо виявлення рівня РПК, професійних прагнень та проблем на основі моніторингу і діагностики власної діяльності; створення особистої позитивної «Я-концепції» та конструювання індивідуальної траєкторії розвитку; методичної підтримки професійного та особистісного розвитку вчителя УМЛ в системі ППО в курсовий (курси підвищення кваліфікації) та міжкурсний (робота над проблемною темою, консультування, кредити у формі післякурсних творчих завдань, семінари, «круглі столи», наукові дослідження, публікації методичних матеріалів, розробка авторських програм, робота в складі творчих груп, професійні конкурси тощо) періоди навчання.

Для реалізації другої педагогічної умови було застосовано продуктивні активні (інтерактивні, інформаційно-комунікаційні, кооперативні) освітні технології: хмарні, проектні, сугестивні, технології проблемного, розвивального навчання та дослідження, технології саморозвитку (за М. Монтессорі), «створення ситуації успіху» (за А. Белкіним), принципів вальдорфської педагогіки та ін.; використано оптимальне поєднання фронтальної, групової, індивідуальної форм організації навчального процесу та проектування активних та інтерактивних прийомів (ділова гра; «круглий стіл» ерудитів; дебати лінгвістів, літературних критиків, бібліографів; конференція з актуальних питань; захист індивідуальних і колективних творчих проектів).

Третя педагогічна умова була реалізована завдяки забезпеченню науково-методичного та інформаційного супроводу процесу РПК вчителів УМЛ в курсовий і міжкурсний періоди навчання засобами мережі Інтернет (курси підвищення кваліфікації вчителів УМЛ за очно-дистанційною формою навчання з використанням платформи дистанційного навчання «ДН E-front», створеної на сайті Вінницької академії неперервної освіти, інформаційні та проблемні вебінари, чат-семінари, он-лайн курси, інтернет-конференції, інтернет-семінари, Школа науково-методичного зростання освітян, Школа інтерактивного навчання, оперативна Школа методичної служби, Методичний кластер, віртуальна творча лабораторія «Філологічна лабораторія «Методика. Пошук. Досвід», блог відділу методики викладання УМЛ).

Для впровадження четвертої педагогічної умови розроблено дидактичний матеріал філологічного, культурологічного, педагогічного, психологічного, загальнолюдського, морально-ціннісного змісту, який використано в таких методах і формах навчання як дебати, ділова, дидактична гра, інтерв'ю, мікровикладання, риторичне портфоліо, метод проектів, інтеграція риторичної й педагогічної практики. Платформа дистанційного навчання ДН E-front стала основою і для створення інформаційно-освітнього електронного середовища в системі ППО.

Доведено, що цілісне уявлення про предмет дослідження та шляхи РПК вчителя УМЛ дає метод моделювання. Структурно-функціональна модель є схематичним відтворенням процесу РПК (рисунок 1).

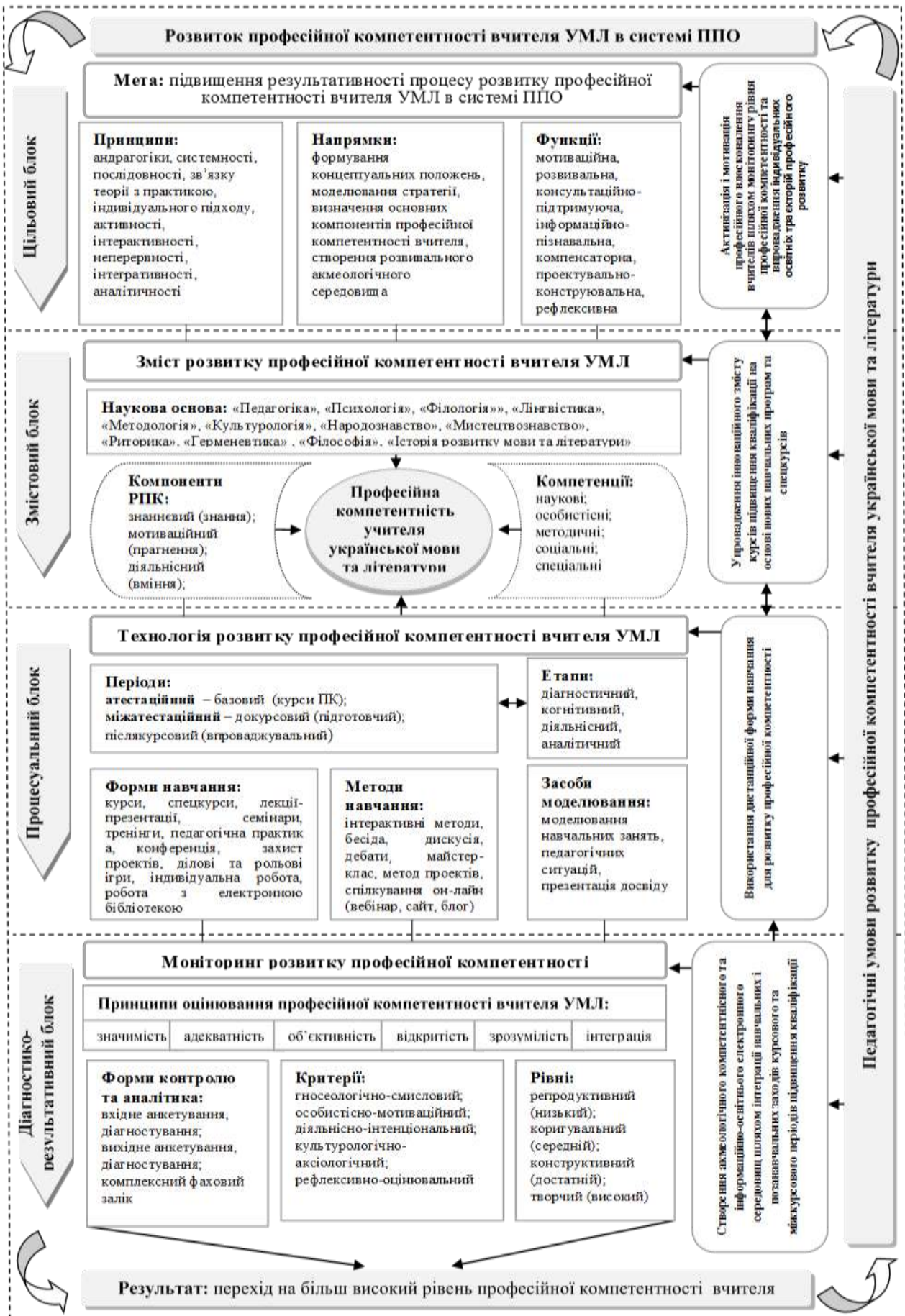

Рис. 1. Структурно-функціональна модель РПК вчителів УМЛ у процесі підвищення кваліфікації в системі ППО.

В основу цієї структурно-функціональної моделі покладено компетентнісний та особистісно зорієнтований підходи, творчо-практичну спрямованість відповідно до державних освітніх стандартів, мету, зміст, методологію, дидактичні принципи, критерії розвиненості РПК, систему форм і методів навчання, самоосвітню рефлексивну, аналітично-прогностичну, діагностичну діяльність, професійне самовдосконалення вчителя, методичний супровід процесу РПК.

Алгоритм процесу РПК вчителя УМЛ в системі ППО в моделі подано у вигляді *методологічних напрямків роботи*: формування концептуальних положень => визначення основних компонентів професійної компетентності вчителя => моделювання стратегії => створення акмеологічного компетентнісного середовища => організація та реалізація процесу => діагностування та коректування результативності процесу РПК.

З урахуванням результатів констатувального етапу експерименту сформульовано *гіпотезу дослідження*, відповідно до якої результативність РПК в системі ППО залежить від реалізації педагогічних умов. Їх реалізація відбулася під час формувального, а результативність визначена на підсумковому етапах дослідження. Формувальний етап експерименту було проведено на базі комунального вищого навчального закладу «Вінницька академія неперервної освіти», Запорізького інституту післядипломної педагогічної освіти, комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти». Матеріали для дослідження було надано відділами (департаментами) освіти районних державних адміністрацій та міських рад Вінницької області.

Загалом різними видами дослідження було охоплено 2757 учителів УМЛ (1958 учителів з Вінницької області, 370 – Запорізької області, 384 – Херсонської області) та 45 експертів (викладачів філологічних дисциплін). Дослідження здійснювалося впродовж таких етапів: 1) підготовчий (вересень 2008 – червень 2009 рр.); 2) діагностично-концептуальний (вересень 2009 – червень 2010 рр.); 3) констатувальний (вересень 2010 – червень 2012 рр.); 4) формувальний (вересень 2012 – липень 2014 рр.); 5) узагальнювальний (вересень 2014 – червень 2015 рр.); 6) коригувальний (вересень 2015 – червень 2017 рр.). У формувальному етапі експерименту брали участь 1210 вчителів УМЛ. Порівняльний аналіз рівнів розвиненості професійної компетентності у вчителів УМЛ в контрольній (далі – КГ) та експериментальній (далі – ЕГ) групах до та після формувального експерименту подано в таблиці 1.

Як свідчать дані таблиці, після формувального етапу експерименту високий рівень професійної компетентності в ЕГ мають 18,37 % респондентів, що на 5,69 % більше, ніж до початку експерименту; достатній – 43,90 % (на 12,19 % більше, ніж до експерименту), середній – 35,94 % (на 14,14 % менше, ніж до експерименту). На низькому рівні знаходиться 1,79 % (до експерименту було 5,53 %). У респондентів КГ розвиненість професійної компетентності є такою: високий рівень мають 15,13 % респондентів, що на 1,69 % більше, ніж до експерименту, достатній – 36,30 % (на 13,11 % більше, ніж до

експерименту), середній – 45,04 % (на 12,78 % менше, ніж до експерименту), низький – 3,53 % (на 2,02 % менше, ніж до експерименту).

Таблиця 1 – Порівняння рівнів розвиненості професійної компетентності у вчителів української мови та літератури в контрольній (595 осіб) та експериментальній (615 осіб) групах до та після формувального експерименту за критеріями

Рівні	Критерії	Контрольна група		Експериментальна група	
		На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту
Високий	Особистісно-мотиваційний	80 (13,44 %)	89 (14,95 %)	75 (12,19 %)	105 (17,06 %)
Достатній		141 (23,68 %)	216 (36,30 %)	188 (30,55 %)	270 (43,89 %)
Середній		340 (57,13 %)	268 (45,05 %)	310 (50,40 %)	231 (37,55 %)
Низький		34 (5,76 %)	22 (3,70 %)	42 (6,87 %)	9 (1,50 %)
Високий	Гносеологічно-смысловий	82 (13,78 %)	91 (15,30 %)	79 (12,85 %)	115 (18,70 %)
Достатній		134 (22,52 %)	210 (35,30 %)	208 (33,82 %)	270 (43,90 %)
Середній		351 (58,99 %)	272 (45,71 %)	297 (48,29 %)	217 (35,29 %)
Низький		28 (4,70 %)	22 (3,69 %)	31 (5,04 %)	13 (2,11 %)
Високий	Діяльнісно-інтенціональний	78 (13,10 %)	88 (14,79 %)	76 (12,36 %)	120 (19,51 %)
Достатній		141 (23,70 %)	218 (36,64 %)	191 (31,06 %)	270 (43,90 %)
Середній		340 (57,15 %)	269 (45,21 %)	316 (51,38 %)	215 (34,96 %)
Низький		36 (6,05 %)	20 (3,36 %)	32 (5,20 %)	10 (1,63 %)
Високий	Культурологічно-аксіологічний	80 (13,44 %)	89 (14,95 %)	75 (12,19 %)	105 (17,06 %)
Достатній		141 (23,68 %)	216 (36,30 %)	188 (30,55 %)	270 (43,89 %)
Середній		340 (57,13 %)	268 (45,05 %)	310 (50,40 %)	231 (37,55 %)
Низький		34 (5,76 %)	22 (3,70 %)	42 (6,87 %)	9 (1,50 %)
Високий	Рефлексивно-аналітичний	79 (13,28 %)	94 (15,80 %)	83 (13,50 %)	119 (19,35 %)
Достатній		133 (22,35 %)	220 (36,97 %)	198 (32,20 %)	272 (44,23 %)
Середній		351 (58,99 %)	262 (44,04 %)	307 (49,93 %)	213 (34,63 %)
Низький		32 (5,38 %)	19 (3,19 %)	27 (4,39 %)	11 (1,79 %)
Високий	Комплексний	80 (13,44 %)	90 (15,13 %)	78 (12,68 %)	113 (18,37 %)
Достатній		138 (23,19 %)	216 (36,30 %)	195 (31,71 %)	270 (43,90 %)
Середній		344 (57,82 %)	268 (45,04 %)	308 (50,08 %)	221 (35,94 %)
Низький		33 (5,55 %)	21 (3,53 %)	34 (5,53 %)	11 (1,79 %)

З метою підтвердження відмінностей у рівнях розвиненості професійної компетентності у вчителів української мови та літератури КГ та ЕГ наприкінці формувального експерименту було застосовано критерій Колмогорова-Смірнова. На підставі правила прийняття рішення для цього критерію можна стверджувати, що відмінності у розподілах респондентів КГ та ЕГ за рівнями розвиненості професійної компетентності за комплексним критерієм є статистично значущими, оскільки $\lambda_{емп} \geq \lambda_{кр}$ ($2,96 \geq 1,36$) на рівні значущості $p \leq 0,05$. Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що в ЕГ після проведення експерименту значно збільшилась кількість респондентів, які досягли за усіма критеріями вищого рівня РПК порівняно з початковим рівнем, що зумовлено цілеспрямованим впливом розроблених педагогічних умов.

За результатами формувального етапу дослідження розроблено методичні рекомендації викладачам та методистам щодо РПК вчителів УМЛ в системі

ППО. Рекомендовано використання системного, діяльнісного, компетентнісного, особистісно орієнтованого, інформаційного та інтегративного підходів під час підвищення кваліфікації; дотримання загально дидактичних, психологічних та специфічних принципів навчання; застосування активних та інтерактивних технологій навчання; спрямування методики РПК вчителя УМЛ на усвідомлення й подолання загальних проблем педагогічного дискурсу (авторитаризм, педагогічну нечутливість, суб'єкт-об'єктність навчального процесу, брак зворотного зв'язку); акцентування уваги на значущості особистісного і професійного саморозвитку; зміцнення професійно-гуманістичної аксіосфери філолога, його людиноцентричної спрямованості, діалогічного сприйняття педагогічного процесу, гуманітарно-технологічного мислення.

ВИСНОВКИ

У дослідженні подано теоретико-методичне обґрунтування та результати експериментальної перевірки педагогічних умов РПК вчителів УМЛ в системі ППО.

1. Професійна компетентність вчителя УМЛ – багатовимірне особистісно-професійне утворення, яке містить знання української мови та літератури, уміння й навички з методики її викладання, професійно важливі психолого-педагогічні властивості, ціннісні орієнтації та національно-патріотичні переконання, здатність до застосування сучасних інноваційних, інформаційно-комунікаційних технологій навчання та виховання.

Розвиток професійної компетентності є важливою складовою професійної діяльності та підвищення кваліфікації вчителів УМЛ і визначає успішність виконання ними освітніх завдань. Сутність поняття «процес розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури» визначено як *цілеспрямований освітній процес і результат удосконалення загальнопедагогічних, філологічних, лінгвістичних знань і методичних умінь, професійно важливих якостей, гуманістичних цінностей особистості та формування спрямованості на професійне вдосконалення*. У структурі професійної компетентності вчителів УМЛ виокремлено *мотиваційний, знанневий, діяльнісний, ціннісний, аналітичний* компоненти, які відображають компетенції: *наукові, методичні, соціальні, особистісні та спеціальні*.

Система ППО – це сукупність взаємопов'язаних способів, педагогічних прийомів, методик, що передбачає органічний взаємозв'язок викладання й навчання, спрямованих на РПК вчителів. Її основне завдання – забезпечення неперервності освіти відповідно до нормативно-правової бази України, періодичність підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки вчителів тощо.

2. Розвиток в учителів УМЛ професійної компетентності можна оцінити за п'ятьма критеріями: *гносеологічно-смысловим* (виявлення філологічних, науково-лінгвістичних, методичних, психолого-педагогічних знань, які становлять змістову основу процесу РПК вчителя УМЛ); *особистісно-мотиваційним* (з'ясування та врахування потреб педагогів у професійному

зростанні та організації цілеспрямованої роботи з формування мотивів, які стимулюють активність учителів УМЛ в процесі РПК); *діяльнісно-інтенціональним* (визначення умінь, які є складовою частиною індивідуального сприйняття та професійної діяльності вчителя); *культурологічно-аксіологічним* (виявлення рівня культурологічного розвитку, інтеграцію загальної і професійно-педагогічної культури вчителя, трансформацію соціально-значущих національно-культурних цінностей на рівень ціннісних пріоритетів особистості); *рефлексивно-оцінювальним* (виявлення здатності вчителя здійснювати оцінювальну, аналітично-корекційну діяльність).

Залежно від розвиненості професійна компетентність учителів УМЛ може виявлятися на *високому, достатньому, середньому, низькому* рівнях.

3. Для розвитку в учителів УМЛ професійної компетентності важливе значення мають такі педагогічні умови: активізація і мотивація професійного вдосконалення вчителів шляхом моніторингу рівня їхньої професійної компетентності та впровадження індивідуальних освітніх траєкторій професійного розвитку (визначення на основі результатів анкетування наявного рівня РПК вчителів УМЛ, їх потреб, прагнень і проблем; формування позитивної мотивації та мікроклімату, що сприяє успішному навчання; розробка стратегії індивідуального професійного розвитку); упровадження інноваційного змісту курсів підвищення кваліфікації на основі нових навчальних програм та спецкурсів (упровадження інтерактивної педагогічної технології за освітньою програмою «Інтерактивні освітні технології в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів» та програмою динамічного спецкурсу «Компетентнісний підхід вчителя до викладання української мови та літератури»); використання дистанційної форми навчання для розвитку професійної компетентності (проведення курсів підвищення кваліфікації учителів УМЛ за очно-дистанційною формою навчання з використанням платформи дистанційного навчання «ДН E-front»); створення акмеологічного компетентнісного та інформаційно-освітнього електронного середовища шляхом інтеграції навчальних і позанавчальних заходів курсового та міжкурсного періодів підвищення кваліфікації (створення освітньої системи як своєрідного експериментального майданчика, в якому на інформаційному рівні задіяні та пов'язані між собою всі учасники процесу РПК: адміністрація закладу ППО – методисти – вчителі – викладачі – для здійснення професійного пошуку та реалізації ідей, зосередження, вивчення та впровадження належного інформаційно-комунікаційного, нормативно-правового, навчально-методичного забезпечення).

4. Структурно-функціональна модель РПК учителів УМЛ в процесі підвищення кваліфікації в системі ППО, компонентами якої є цільовий (цілі, завдання, вимоги суспільства); змістовий (зміст процесу); процесуальний (технології, методи, форми, засоби); діагностико-результативний (моніторинг процесу, аналіз результатів, висновки) блоки, передбачає поєднання компетентнісного та особистісно зорієнтованого підходів та творчо-практичної спрямованості курсів підвищення кваліфікації, відповідно до державних освітніх стандартів, мети, змісту, методології, дидактичних принципів,

критеріїв розвиненості РПК, системи форм і методів навчання, самоосвітньої рефлексивної, аналітично-прогностичної, діагностичної діяльності, методичного супроводу процесу РПК.

5. Результативність педагогічних умов РПК учителів УМЛ в системі ППО підтвердив формувальний етап експерименту. Аналіз його результатів засвідчив, що після впровадження педагогічних умов в експериментальній групі порівняно з контрольною групою виявлено динаміку зросту рівня розвиненості професійної компетентності слухачів курсів (на 5,69 % і 12,19 % більше слухачів з високим і достатнім рівнями професійної компетентності; на 14,14 % і 5,53 % менше слухачів з середнім і низьким рівнями).

Для РПК учителів УМЛ в системі ППО важливе значення мають методичні рекомендації викладачам і методистам щодо розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури, основними з яких є: поетапна реалізація процесу, яка передбачає з'ясування наявного рівня професійної компетентності вчителя української мови і літератури та формування позитивної мотивації щодо професійного вдосконалення; визначення мети, очікуваних результатів, завдань, вироблення індивідуальної стратегії, траєкторії розвитку професійної компетентності; організацію практичної реалізації поставлених завдань; підведення підсумків, аналіз, самоаналіз, корекція діяльності вчителя; визначення нових завдань розвитку професійної компетентності. Процес розвитку професійної компетентності має забезпечувати творчу активність вчителів української мови і літератури шляхом оптимального поєднання активних та інтерактивних освітніх технологій, дидактичних принципів (системності, послідовності, доступності та науковості навчання, зв'язку теорії з практикою та життям), залучення вчителів до наукового пошуку, експериментальної діяльності, апробації отриманих знань. Методику розвитку професійної компетентності вчителя спрямовувати на усвідомлення й подолання загальних проблем педагогічного дискурсу (авторитаризм, педагогічну нечутливість, суб'єкт-об'єктність навчального процесу, брак зворотного зв'язку); акцентувати увагу на значущості особистісного і професійного саморозвитку; зміцненні професійно-гуманістичної аксіосфери філолога, його людиноцентричної спрямованості, діалогічного сприйняття педагогічного процесу, гуманітарно-технологічного мислення.

Виконане дослідження не вичерпало всіх аспектів проблеми. Потребує подальшої уваги вдосконалення електронного методичного забезпечення процесу РПК вчителів УМЛ; створення сучасного інформаційного середовища; розробка інтерактивних дидактичних матеріалів тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчальні та навчально-методичні посібники

1. Коваленко Л. В. Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти : методичний посібник. Суми : Ніко, 2017. 116 с.

2. Коваленко Л. В. Сходинки успіху молодого вчителя-філолога: компетентнісний підхід : навч.-метод. посіб. Вінниця : КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2015. 35 с.

3. Коваленко Л. В. Рекомендації щодо впровадження інтерактивних технологій в систему підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : навч.-метод. посіб. Вінниця: КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2011. 68 с.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

4. Коваленко Л. В. Упровадження інтерактивних технологій навчання як фактор професійно-особистісного розвитку педагогічних кадрів у системі післядипломної педагогічної освіти. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький, 2008. Випуск 16. С. 98–101.

5. Коваленко Л. В. Професійно-особистісний розвиток учителя в системі післядипломної педагогічної освіти на основі інтерактивних технологій. *Педагогічний альманах*. Херсон : РІПО, 2011. Вип. 12. Частина 2. С. 114–118.

6. Коваленко Л. В., Карапетян В. С. Стратегія формуючих експериментів на основі моделювання професійних компетенцій учителів. *Ученые записки армянского государственного педагогического университета им. Х. Абовяна. Серія : Гуманитарные науки*. Ереван, 2016. № 3–4 (28–29). С. 24–29.

7. Коваленко Л. В. Сутність і компоненти професійної компетентності вчителя української мови та літератури. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи* : зб. наук. пр. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2016. Випуск 1 (12). С. 130–137.

8. Коваленко Л. В. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетенції вчителів української мови та літератури. *Комп'ютер у школі та сім'ї* : науково-методичний журнал. Київ, 2017. № 2 (138) . С. 30–34.

9. Коваленко Л. В. Критеріальна система оцінювання рівнів розвитку професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи* : зб. наук. пр. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. Випуск 1 (13). С. 220–232.

10. Коваленко Л. В. Педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. Хмельницький : НАДПСУ, 2017. № 3(10). С. 111–124.

Опубліковані праці апробаційного характеру

11. Коваленко Л. В. Літературне краєзнавство на уроках словесності як засіб формування української ідентичності. *Проблема української ідентичності в сучасному освітньому процесі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 21 квітня 2015 р.). Випуск № 10. Вінниця, 2015. С. 50–55.

12. Коваленко Л. В. Експериментальні дослідження професійної компетентності та особистісних якостей вчителів української мови та

літератури. *Актуальные научные исследования в современном мире* : матеріали XVI Міжнарод. науч. конф. (г. Переяслав-Хмельницький, 26–27 июля 2016 г.). Переяслав-Хмельницький, 2016. Вып. 8 (16), ч. 2. С. 51–58.

13. Kovalenko L. V., Tyschenko T. A., Karapetian V. S. Empirical studies of the pedagogical competence of different categories of teacher. *7th International Conference on Education & Educational Psychology* (Rhodes, Greece, 11–15 October 2016). URL: <http://www.FutureAcademy.org.UK/conference/ICEEPSY>.

14. Коваленко Л. В. Розвиток професійної компетентності вчителів української мови та літератури засобами інтерактивних технологій в системі післядипломної педагогічної освіти. *Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти* : матеріали Подільської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 25–26 лютого 2016 р.). Вінниця, 2016. Випуск № 1(12). С. 63–66.

15. Коваленко Л. В. Розвиток професійної компетентності вчителів української мови та літератури засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ* : матеріали Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Вінниця, 24–25 жовтня 2016 р.). Вінниця, 2016. С. 208–213.

16. Коваленко Л. В. Розвиток здоров'язбережувального компоненту компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти. *Дискурс здоров'я в освіті: філософія, педагогіка, антропологія, психологія* : матеріали Всеукр. наук-практ. конф. (м. Вінниця, 16–17 вересня 2016 р.). Вінниця, 2016. Том 1. С. 157–160.

17. Коваленко Л. В. Розвиток культурологічної компетентності вчителів української мови та літератури в умовах реалізації завдань національно-патріотичного виховання дітей та молоді. *Проблема української ідентичності в сучасному освітньому просторі* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 25 квітня 2016 р.). Вінниця, 2016. С. 86–93.

АНОТАЦІЇ

Коваленко Л. В. Розвиток професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в процесі підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти. У роботі розкрито сутність, особливості змісту і структуру професійної компетентності вчителів української мови та літератури, визначено критерії та показники, охарактеризовано рівні її розвиненості. Обґрунтовано педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури. Розроблено модель розвитку професійної компетентності вчителів української

мови та літератури в процесі підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти, компонентами якої є цільовий (цілі, завдання, вимоги суспільства); змістовий (зміст процесу розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури); процесуальний (технології, методи, форми, засоби); діагностико-результативний (моніторинг процесу, аналіз результатів, висновки) блоки.

За результатами дослідження розроблено методичні рекомендації викладачам і методистам щодо розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури в системі післядипломної освіти.

Ключові слова: професійна компетентність, учитель української мови та літератури, педагогічні умови, методичні рекомендації, післядипломна педагогічна освіта, підвищення кваліфікації.

Коваленко Л. В. Развитие профессиональной компетентности учителей украинского языка и литературы в системе последиplomного педагогического образования. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Хмельницкий, 2018.

Диссертация посвящена исследованию проблемы развития профессиональной компетентности учителей украинского языка и литературы в процессе повышения квалификации в системе последиplomного педагогического образования. В работе раскрыты сущность, особенности содержания и структура профессиональной компетентности учителей украинского языка и литературы, определены критерии и показатели, охарактеризованы уровни ее развития. Обоснованы педагогические условия развития профессиональной компетентности учителей украинского языка и литературы. Разработана модель развития профессиональной компетентности учителей украинского языка и литературы в процессе повышения квалификации в системе последиplomного педагогического образования, компонентами которой являются: целевой (цели, задачи, требования общества); содержательный (содержание процесса развития профессиональной компетентности учителей украинского языка и литературы); процессуальный (технологии, методы, формы, средства); диагностико-результативный (мониторинг процесса, анализ результатов, выводы) блоки.

По результатам исследования разработаны методические рекомендации преподавателям и методистам по развитию профессиональной компетентности учителей украинского языка и литературы в системе последиplomного образования.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, учитель украинского языка и литературы, педагогические условия, методические рекомендации, последиplomное педагогическое образование, повышение квалификации.

Kovalenko L. V. The development of professional competence of the Ukrainian language and literature teacher in the system of postgraduate pedagogical education – Qualifying scientific work on the manuscript.

The thesis on gaining scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in Speciality 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, 2018.

The dissertation deals with the problem of professional competence development to the Ukrainian language and literature teachers in the process of advanced training of professional skills in the system of postgraduate pedagogical education. The essence, features of the contents, the structure of professional competence of the Ukrainian language and literature teachers are revealed; the criteria and indicators are defined, and the levels of the development of the competence are characterized. In the structure of professional competence of the Ukrainian language and literature teachers cognitive, motivational, activity, valuable, and analytical components are defined which reflect scientific, personal, methodological, social and special competencies. According to the components, the following criteria for the development of professional competence to the Ukrainian language and literature teacher are determined: gnosiological and semantic (identification of philological, scientific and linguistic, methodological, psychological and pedagogical knowledge, which constitute the content basis of professional competence of the teacher); personality-motivational (elucidation and consideration of the needs of teachers in professional growth and organization of purposeful work on the formation of motives that stimulate the activity of teachers in the process of professional competence development); active-intentional (identification of skills that are an integral part of individual perception and professional activity of the teacher); cultural-axiological (identification of the level of culturological development, integration of general and vocational and pedagogical culture of the teacher, transformation of socially significant national and cultural values onto the level of value priorities of the individual); reflexive-evaluative (identification the teacher's ability to perform evaluative, analytical and correctional activities). The four levels of professional competence development – high (creative), sufficient (constructive), average (reproductive), and low (adaptive) are singled out.

The pedagogical conditions for the professional competence development to the Ukrainian language and literature teachers in the system of postgraduate pedagogical education are substantiated: intensification and motivation of professional improvement of teachers by monitoring the level of their professional competence and implementing individual educational trajectories of professional development; introduction of innovative content of advanced training courses based on new curricula and special courses; use of distance learning for the professional competence development; creation of acmeological competent and informational and educational electronic environments by integrating educational and extracurricular activities of course and intercourse periods of advanced training.

The model for the professional competence developing of the Ukrainian language and literature teachers in the process of advanced training in the system of

postgraduate pedagogical education is developed. The components of the model are objective (goals, tasks, requirements of the society); content (the content of the process); procedural (technologies, methods, forms, means); diagnostic and productive (process monitoring, results analysis, conclusions) blocks.

On the basis of the conducted research there have been developed methodological recommendations for teachers and methodologists of the institutions in the system of postgraduate pedagogical education concerning the development of professional competence to the Ukrainian language and literature teachers, the most significant of which are: stage-by-stage implementation of the process, which involves clarifying the existing level of professional competence of the Ukrainian language and literature teachers and the formation of positive motivation for professional improvement; determination of the purpose, expected results, tasks, development of individual strategy, trajectory of professional competence development; organization of practical implementation of tasks; summing up, analysis, self-analysis, correction of the teacher's activity; specification of new tasks of professional competence development. The process of professional competence development should ensure the creative activity of the Ukrainian language and literature teachers through the optimal combination of active and interactive educational technologies, didactic principles (systemicity, consistency, accessibility and scholarly learning, combination of theory with practice and real life), attracting teachers to scientific research, experimental activity, and approbation of the received knowledge. The methodology of the professional competence development of the teacher should be directed towards understanding and overcoming general problems of pedagogical discourse (authoritarianism, pedagogical insensitivity, subject-objectivity of the educational process, lack of feedback), emphasizing the importance of personal and professional self-development; strengthening the professional and humanistic axiosphere of a philologist, their human-centric orientation, the dialogical perception of the pedagogical process, humanitarian and technological thinking.

The main provisions, theoretical conclusions, methodological recommendations, the source base can be used in the system of postgraduate pedagogical education for the implementation of pedagogical support for the professional competence development in the process of advanced training of the Ukrainian language and literature teachers.

Key words: professional competence, the Ukrainian language and literature teacher, pedagogical conditions, methodological recommendations, postgraduate pedagogical education, advanced training.